

Bellosics Bálint, a néprajzkutató tanár

A bajai tanítóképző történetét kutatva találok először a kiváló tanáregyenlőségek között Bellosics Bálint nevével, s ezért a képző történetébe ágyazva szeretném tevékenységét értékelni. A képző alapítása Eötvös József miniszter azon elképzelésének felelt meg, hogy az új állami tanítóképzőket az ország szélein, a nemzetiségek által leginkább lakott területeken kell felállítani, ahol a „vidék magyarosodásának lesznek kovászai” (A trianoni békediktátum után ezért maradt az állami képzők nagy része az utódállamokban.)

Az első képzők 1869-ban nyíltak meg. Ezek a budai, csurgói, losonci, sárospataki, majd a következő évben, 1870-ben a bajai, dévai, lévai, máramarosszigeti, modori, székelykeresztúri, zilahi, znióváraljai, kolozsvári képzők. 1880-ig tovább bővült a számuk a pozsonyi, csongrádi, szabadkai, iglói, aradi, győri, kiskunfélegyházi és a csáktornyai állami képzőkkel.

A bajai tanítóképző 1870. október 17-én nyitotta meg kapuit hallgatói előtt, s az első tanítók 1873-ban bocsátotta ki. A képzési idő 1881-ig három év volt, s a felvételt, a 15 évet betöltött, négy középiskolai osztályt elvégzett, növendékek kérhették 1881-től a képzési idő négy évre növekedett, majd 1823-tól 1949-ig 5 évfolyamú lett. Ezután a felsőfokúvá válásig 4+1 (gyakorló év) alatt lehetett oklevelet szerezni. Az érettségire épülő felsőfokú képzés első időszak a 3 éves akadémia jellegű felsőfokú intézet, majd 1976-tól a 3 éves főiskolai képzés időszaka. A képzési idő 1996-tól 4 évre emelkedett.

A tanítóképző története során több kiemelkedő tanáregyenlőség munkálkodott a hallgatók tanítói felkészítésében (preparálásban). *Czirfusz Ferenc* történész, régész az alapító igazgató, majd zombori tanfelügyelő, *Margalits Ede* nyelvész, akinek Zomborban szobrot állítottak, 1990-ben. *Dr. Bartsch Samu* természettudós, Bellosics apósa, *Bellosics Bálint* néprajztudós, *Éber Sándor* festőművész, *Barcsai József* pszichológus, *Miskolczi Ferenc* festőművész, *Weintrager Adolf* festőművész, *dr. Richnovszki Andor* biológus – hogy a legkiválóbbakat említsem.¹ A 130 év alatt megszámlálhatatlanul sok hivatását szolgálatnak is tekintő tanítót bocsátott ki intézetünk.

Bellosics Bálint emlékét az intézmény mindig is ápolta. Kollégáim közül dr. Fehér Zoltán néprajzgyűjtő tanulmányt is írt munkásságáról. Jelen írásomban az életpálya egészét próbálom a rendelkezésemre álló forrásokból bemutatni. „Csak 49 évet élt s mégis annyit alkotott, amennyit három ember sem képes alkotni” – írja édesapjáról 1960-ban Báldy Flóra, a lánya. S hogy valójában ki volt a „markáns arcú, szúrós tekintetű, sötét hajú, bajszos, dinári típusú, nyakkendő, mandzsettás úriember” – aki a korabeli fényképekről, festményről néz velünk szembe, igazából már soha nem fogjuk megtudni. A dokumentumok az egész személyiséget soha nem tudják visszaadni.

1867. október 10-én született Rédecisen. „A plébánia irattárában található anyakönyv szerint a Belsőmajor 1.sz. alatt volt a lakásuk.”² Apja Bellosics János jómódú kisbirtokos volt és 700 hold föld bérlője az alsó-lendvai Eszterházy birtokon. Feleségének, Péntek Karolinának édesapja – mint maga írja – közönséges polánci vend szülők gyermeke volt, ki esze és tanultsága által a Szapáryak jószágigazgatójává lett és egész életén át vend vidéken (Csendlakon, Vas m.) élt.

Rokonsága falusi értelmiség, tisztviselő, ispán, főerdész. lutheránus pap. Pedagógust nem találunk családjában.

Herrmann Antalhoz, volt tanárához – majd barátjához – írt leveléből tudjuk meg Bellosics érzelmi kapcsolatait a vendekhez. Gönczi Ferenc ez irányú bírálatára válaszolva írja 1894 decemberében: „Gönczi hiába akarja dolgozatomra sütni a teljes légbőlkapottságot, mert amikor ő még Tótországbán – onnan került le – boldogította az embereket, én már akkor vend dajka ölében gögicséltem, és vend tejet szívtam, mert édesanyám maga született vend... Nekem első dalom anyám vend dala volt, s később is sokat tudtam meg tőle róluk... Atyám bérletlen a cséplést, kapálást vend napszamosok végzik, és én minden nyáron naponként 20-25 vasmegeyi zalai venddel érintkezhetem”³

¹ Eötvös József Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei 1987. 1. 7. old.

² *Tantalits Béla*: Zalaszombatfa története. Lenti, 1999. 65. old.

³ Herrmann Antalhoz írt levél. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1971. 1. 181. old.

A polgári iskola 6 osztályának elvégzése után 1883-ban a már említett Budai Állami Tanítóképzőbe nyer felvételt. Itteni tanárai Király Pál és Herrmann Antal buzdították a néprajz szeretetére. 1887-ben írt levelében már ennek eredményéről szerzünk tudomást. „Fogadja tanár úr e néhány népéneket abbéli törekvésem jeléül, hogy kérését tőlem kitelhetőleg teljesíteni igyekeztem”.⁴

A tanítóképzőt azonban nem Budán, hanem betegsége miatt Csáktornyan fejezi be. 1887-ben elemi iskolai tanítóképesítőt tett a csáktornyai állami tanítóképzőben „jó” eredménnyel – olvashatjuk személyi lapján. A polgári iskola tanítóképző diákjaként újra kapcsolatba kerülhetett volt tanárával, s ettől az időtől már baráti viszonyba is kerülnek – levelei tanúsága szerint.

1890-ben polgári iskolai tanítóképesítőt tett nyelv- és történettudomány szakcsoportból „jeles” eredménnyel. Majd a következő évben kitűnő eredménnyel elvégezte az egyéves tanítóképző intézeti tanári tanfolyamot is.

Képesítése alapján segédtanári állást kap a bajai tanítóképzőben (1892), s itt működik majd élete végéig 24 éven át. 1897-től rendes tanárrá léptetik elő, majd 1913-tól haláláig igazgatója lesz a képzőnek.

Magánéletében jelentős esemény volt, hogy 1893. április 2-án eljegyezte, majd még ugyanabban az évben feleségül vette Bartsch Samunak, tudós igazgatójának a lányát, a 19 éves Flórát. Nászútra, a szülőföldre jöttek.

Leveleiből tudjuk, hogy szülőföldjén szeretett volna állást kapni, még mielőtt Bajára került volna. A minisztériumban is járt állása ügyében, mégis Bajára kapott kinevezést.

„Nem tudjuk, hogy a korabeli tanügyi igazgatás felelősségérzetének, vagy a véletlennek köszönhető az, hogy a soknemzetiségű Észak-Bácska központjába került, ahol a tanítójelöltek jó része vegyes lakosságú területekről verbuválódott. Beszélt a hazai délszláv nyelveken és németül is, így a magyar néprajzi kérdéseken kívül megismerhette azt itteni nemzetiségek népi kultúráját is. „Bajára történt kinevezésemre nem mertem számítani pesti utam után. Azóta bajai ember vagyok, megszoktam a várost, környezetét, és meg is szerettem... A másik, ami Baját és vidékét vonzóvá teszi, az a körülmény, hogy nem csak Zalában volt alkalmam három nemzetiség életét megfigyelni, hanem Baján is. Van itt magyar, német, bunyevác, sőt nem messze sokac is.” – írta egyik levelében.⁵

Családi élete is teljesen a városhoz kötött. Házasságából hét gyermek született. A legkisebb három éves korában meghalt. Az öt fiút és lányát ábrázoló 1909-ben készült fényképen látjuk a fennmaradt családot. Lánya Báldy (Bellosics) Flóra örökölte édesapja érdeklődését és pedagógusként Baja-vidéki néprajzi és honismereti anyagot gyűjtött. Bálint Kossuth-díjas állattenyésztő és professzor Gédöllön, János okleveles gazda, László városi főkertész, Imre főagronómus, Pál katonatiszt lett.

Életének alakulását 1913-tól nagyban befolyásolta betegsége, de beteg tüdővel is tovább dolgozott. Flóra lánya által írt megemlékezés szerint: „Elmondhatjuk, hogy a falu népműveléséért áldozta fel életét. Korai halálának oka egy ilyen téli kiutazásnál való megfázás volt. A világháborús évek pihenő nélküli megfeszített munkája mellett nem vett magának időt a gyógykezelésre. Beteg tüdővel, beteg gégével, emberfeletti erővel végezte jóformán segítség nélkül az igazgatói teendőket, helyettesítve a hadbavonult kartársait is. Mire a család, az orvosok pihenőre tudták kényszeríteni, már késő volt.”⁶ 1916. június 15-én este halt meg a tanítóképző intézetben levő lakásán.

Tanári működése kezdetén könnyen beilleszkedett környezetébe. Kollegái, tanítványai szerették, ő pedig lelkesen belevetette magát a mindennapi munkába. „Az intézetnél végzett mellékes alkalmazása, intézetben kívüli foglalkozása a személyi nyilvántartás szerint: Tanártestületi jegyző, az önképzőkör elnöke, internátusi felügyelő, a tanári- és ifjúsági könyvtár őre, osztályfőnök.”⁷ 1894-ben levélben panaszkodik volt tanárának: „Az ethnografizálás most csak úgy lehetséges, ha éjjeleimet rabolom meg. Leírom egy napi dolgomat; ilyen mind. Reg-

⁴ Herrmann Antalhoz írt levél. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1971. 1. 178. old.

⁵ *Bánáti Tibor*: Bellosics Bálint 1896–1916. Bajai arcképcsarnok. Türr István Múzeum 1996. 34. old.

⁶ Báldy Flóra visszaemlékezése. Géppel írt kézirat.

⁷ Személyi adatlap.

gel 6-kor a felkelésnél vagyok jelen, aztán megnézem rendes e az ágyazás, 2-8-kor a reggelinél van dolgom, 8-12-ig előadás, mert heti 18 órám van, 12-kor ebédelni kell, délután az irodában vagyok, mert apósom nem írhat egy sort sem, 6-7-ig egy óra az enyém, 7-kor vacsora, ezután dolgozatot javítok. Így megy ez napról-napra.”⁸ A mindennapi szükséges munka mellett még arra is jut ideje, hogy az általa németből átültetett színdarabokat tanulóival színre vitesse, s a távolabbi falvak kultúrájának megismertetésére kirándulásokat szervezzen.

Egyik március 15-én elmondott beszédében hallgatóihoz, mint jövődöbéli népnevelőkhöz, néptanítókhoz szól. A szabadság, egyenlőség, testvériség hármasság jelszava közül a szabadság igazi értelmét a szellem szabadságában látja. A néptanító feladata, hogy példát mutató neveljen arra, hogy a tanulás, a haladás tere a nemzet minden tagja előtt szabad. „S hogy mindezt tehessék ismerjék meg e szabad nép gondolkodásmódját, lelki életét, mert a tanítónak ismernie kell a népet, mint gazdának a termőföldet, növényei életét és az éghajlatot. De mikor megismerni iparkodnak, tartsanak a gyöngyhalással, aki nem a tengerfenék iszapjára ért, hanem a gyöngyért merül alá.”⁹ A nép ismerete nélkül nem valósulhat meg a nemzeti szellem érvényesülése, mert minden népnél külön egyénisége van, mint az egyes embernek, s erre tekintettel kell lennie minden nevelőnek. Ugyanezt a gondolatot fejtje ki az 1898-ban írt rövid tanulmányában „A nemzeti szellem érvényesülését kívánjuk minden alkalommal és minden téren, mert érezzük, hogy e szellem őserőkként ható sajátosságai nemzeti létünk feltételei, mert tudjuk, hogy csak az élesen kiváló nemzeti egyéniség értékes a nemzetre és az emberiségre nézve.”¹⁰

A nemzeti szellemet történelmi szempontból vizsgálva úgy értékeli, hogy az a történelmi fejlődésnek eredménye, s a nyelvben, az ősi vallásban, az ősi szokásokban és az intézményekben megnyilatkozó néplélekben gyökerezik.

Hiányolja, hogy a tanulók nem kapnak elég ismeretet az igazi néptanítói munkához, mert nem ismerik eléggé a környezetet, amelyben a tanultakat kellene hasznosítaniok.

Tanítványai megérezték, hogy nem szólamokat hangoztat, hanem ő is elvei szerint él. Tanítványait szerette, és bekapcsolta őket a népelet kutatásába, a gyűjtőmunkába is. Kutatóútjai során meglátogatta a tanítójelölteket, megfigyelte tevékenységüket, életüket. „Tanítványainak mindig szerető szívé, megértő tanára, atyai jóakarója volt. Nem volt a sok száz tanítványa között olyan, aki ne gondolt volna csak hálával és szeretettel rá. Született pedagógus volt tele emberszeretettel és birtokában a legfőbb nevelési eszköznek, a példamutató életnek.”¹¹

Véleménye szerint a tanítóképzőnek olyan szakiskolává kell válnia, hogy ennek a feladatnak megfeleljen. S az innen kikerülő népkiskolai tanítóknak arra kell törekedniük, hogy az ország népessége öntudatos, s a szociális szellemtől áthatott, tiszta látókörű, haladni vágyó harcosa legyen Magyarország érdekeinek.

Tudásának állandó fejlesztésére is törekedett, hogy tanári munkájának minél jobban megfeleljen. A nyári szünetekben továbbképző tanfolyamokra járt, 1908-ban Jénában pedagógiai, történelmi, szociológiai előadásokat hallgatott. Nyelvismeretéről a személyi nyilvántartásból tájékozódhatunk. Észert a magyaron kívül jól beszél és ír németül és vendül. De tudjuk, hogy a többi délszláv nyelv használatában is jártos.

A mindennapi tanári munkájától elválaszthatatlan tudósi tevékenysége. Barcsai József a pedagógiai cél és a tudományos haszon összekapcsolódását látja Bellosics életművében megvalósulni: „Érdemei különösen nagyok az ethnographiai tudomány művelése terén. Életének nagy és sikereiben gazdag vállalata volt az, hogy korán megnyilvánult hivatás-érzettől vezetve azok sorába állt, akiknek törekvése a népet kiemelni az ismeretlenség homályából, kikutatni a nép külső és belső jellemvonásait. S tette ezt fáradhatatlan bűvárkodással, ritka megfigyelő képességgel történő önálló kutatásokkal, a hazai és külföldi irodalom tanulmányozásával, mely munkálkodásával elért eredményeivel e szaktudomány művelői körében az elsők közé küzdött fel magát.”¹²

⁸ Herrmann Antalhoz írt levél. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1971. 180. old.

⁹ A tanító és a néprajz. A Bajai Tanítóképző Értesítője 1895/96. 5. old.

¹⁰ Értesítő 1898/99. 5. old.

¹¹ Báldy Flóra visszaemlékezése.

¹² Barcsay József Értesítő 1926/27. 7. old.

A tudományos kutatás lényegének szinte költői megfogalmazását adja a Turisták lapjában Alsó-Lendva és vidéke címmel megjelent kis tanulmányában. „Aturistának, kit csak a természet szépsége csal vándorútra... kit a messzelátás gyönyörködtet: ki előtt a nép csak azért érdekes, mert gunyhóban él, juhtúrót, szeszélyes kristályt kínál, s együgyü éneket dall; annak nem ajánlom e vidéket. De aki avatott, ki észre veszi e halmos völgyestáj egyszerű bájjait, ki mindennek előtt érdekeli népe; mint vette fel a vidék formáját a reá települő emberanyag, a három szomszéd népcsoport miben különbözik egymástól, miben hasonlít egymásra, miben hol tűnik szembe az egymásra gyakorolt hatás, ki szereti kutatni dalaiban meséiben érző és képzelő erejét a szólásmódokban észjárása sajátosságait, a közmondásokban okosságát sőt bölcsességét; ki a mondák s helynevek történelmi tanúságát nem veti meg; az Kánaánba jő...”¹³

Az érzelmi kötődés a tájhoz és a rajta élő emberekhez végigvonul egész etnográfusi munkásságán. Első munkáját a Csáktornyan megjelent Muraköz című hetilap közli 1888. szeptemberében. Elbeszélésnek nevezi az öreg, nyakas *Dancs Ádám életrajzát*. Az 1902-ben a Néprajzi Értesítő a *Halászó hetési ember* néprajzi alakját jelenteti meg.

A tudós tanár a néprajzot nem akarja tantárggyá tenni. Azt vallja, hogy a néprajzi szemléletnek át kell hatnia az egész tanítóképzést. Ahogyan a *Tanító és a néprajz* tanulmányában írja: „A nemzeti szellem érvényesülésének módja, hogy az ifúságot a nemzeti érzés-gondolkodás és cselekvés-módjába (ethoszába) kell bevezetni, s hogy a nemzeti ethoszt az egyének ethoszává változtatja, úgy hogy a művelt világ szellemi közösségéből az ifjút ki ne szakítsa...”¹⁴ Ehhez azonban szükséges, hogy alapvetően tájékozott legyen a tudományban.

Több munkájában foglalkozik a néprajztudomány alapkérdéseinek tisztázásával. A már említett munkájában Katona Lajos meghatározását idézi, mely szerint a néprajz, néptan „a nép testi-lelki tulajdonát, a népszellem minden rendű nyilatkozatát és a népelet összes alaki és anyagi jelenségeinek rengeteg tárhalmazát felölelő, szóval a népismeretet rendszeres egészbe foglaló elvek és törvények megállapítására vezérlő tudomány, melyet a görög ethnográfia vagy gyakran ethnológia szókkal neveznek meg...”¹⁵

Ezután kifejti, hogy az ethnográfia fogalomkörében a népelet anyagi (lakás, ruházat, táplálkozás, foglalkozás...) szokásait vizsgálja az ethnológia a szellemi kultúra kincseit tárja fel. A folklór (a néptudat, a népről való tudás) újabb fogalma elsősorban a hagyományokat, a hagyományokhoz kötött alkotásokat, hiedelmeket, sajátos gondolkodást. A népek magyar nép mellett a hazánkban élt és élő nemzetiségeket is meg kell ismernie a tanítónak, mert csak így lehet a különbségeket felismerni, s a nemzetegység törekvéseit is figyelembe venni.

A kutatók munkáját megkönnyítendő Útmutatót állít össze a néprajzi tárgyak gyűjtésére 1907-ben. Ez az útmutató véleményem szerint ma is használható. Ebben is a néprajz fogalmát tisztázza elsősorban. Tudomány amely az emberiség természetes szövetkezéseinek, csoportjainak (törzsek, népek, rasszok életét tanulmányozza. Személyes tapasztalás útján írja le az életviszonyokat szokásokat, hiedelmeket, sajátos gondolkodást. A népek csoportok egyező tulajdonságait az összehasonlító néprajz, az ethnológia vizsgálja.

Tudományos kutatómunkájának eredményét több mint száz írása őrzi. Tanulmányai cikkei az Ethnográfiaiban jelentek meg, amelyeket sokszor saját maga illusztrált. A tanítóképző Értesítőiben jelenik meg *A gyermek a magyar néphagyományban* című tanulmánya, *A Osztrák–Magyar Monarchai* írásban és képben c. sorozat közli *A zala- és vasvármegyei vendekről* szóló írását. A Magyarország vármegyei és városai sorozat Bács-Bodrog megyei kötetében a magyarokról és a bunyevácokról ír.

Befejezésként a néphagyomány gyűjtésének fontosságáról írt véleményét idézem: „A hagyomány az előjáró generációk felgyülemelő, a ránk öröklődő tapasztalatainak veleje. A hagyomány tehát nem jelent konzervatív veszteglést, a hagyomány nem egyértelmű a maradiassággal, mert újabb és, újabb emberöltők modern korszerű tapasztalataival újászületik.”

Dr. Rác-Fodor Sándor

¹³ Turisták Lapja IV. évf. 7. sz. 199. old.

¹⁴ A tanító és a néprajz. 1895/96. 1. old.

¹⁵ Ugyanott 5. old.